

Utopi, revolusjon, sosialisme

News from NowHere

Til minne om Harald

*Det har alltid vært ved å strebe etter det
umulige at mennesket har realisert og
erkjent det mulige. De som 'forstandig'
begrenset seg til det som syntes mulig,
kom aldri ett skritt videre.*

– Mikhail Bakunin

Jonas Bals & Harald Beyer-Arnesen

Utopi, revolusjon, sosialisme

News From NowHere

Oslo & København

Første gang utgitt 2006

Det står enhver fritt å kopiere fra denne bok, såfremt det ikke er med det formål å tjene penger. Oppgi vennligst kilde – og send gjerne forlaget en beskjed.

newsfromnowhere@frihetlig.org

<http://newsfromnowhere.frihetlig.org>

DDK5: 320.57

Anarkisme – sosialisme – sosiale bevegelser

– utopi – revolusjon

Trykket hos Nørhaven Book Danmark

ISBN-13: 978-82997301-0-5

ISBN-10: 82-997301-0-4

Innholdsfortegnelse

Utopi: Er en annen verden mulig?

Etter kapitalismen?	14
Organisasjon som middel og mål	17
Utopiens funksjoner	27
Anarkisme og utopisme	38

Revolusjon: Demokrati og organisasjon

I. Smågrupper

Handlingens propaganda: Eksempelets makt	64
Enhet kontra autonomi?	68
Å reproducere hva en vil avskaffe	74
Smågruppers uutholdelige letthet	80

II. Større organisasjoner

Litt historie	82
Den bolsjevikiske revolusjon	88
Den spanske revolusjon	96
Nåtidige organisasjoner	104
De sosialdemokratiske fagorganisasjoner	106
De revolusjonære fagforeninger	117
Politisk/anti-politisk?	126
Direkte/indirekte aksjoner?	131
Å gjenåpne historiens muligheter	136

Sosialisme: Et samfunn uten stat

I. Noen prinsipper for et globalt klasseløst samfunn	
Innledende bemerkninger	152
II. Mulige prinsipper for utforming av frihetens landskap og fordeling av relativ knapphet	
Organisering av allmenningen	162
Selvforsyning som ideal?	166
Håndverks- og industriproduksjon	170
Arbeidsdelingens velsignelser og forbannelser	173
Distribusjon i et pengeløst samfunn	177
III. Sosialisme og statsløshet	
Eksproprieringen av livsbetingelsene	183
Sosialismen og eiendommen	185
Penger: Kostbart, byråkratisk og tidkrevende sløseri!	189
Organiseringen av nødvendighetens rike	191
Vedlegg: Anarkisme, sosialisme, kommunisme	
Kommunisme og kapitalisme	198
Kommunisme og anarkisme	203
Noter	209
Om denne utgivelsen	210

*Utopi:
Er en annen verden mulig?*

Quant à moi, mes bras sont rompus

Pour avoir étreint des nuées.

(As for me, my arms are broken
from having embraced clouds.)

– Charles Baudelaire, *Les Plaintes d'un Icare*

It is necessary to reverse the common opinion and acknowledge that it is not the harshness of a situation or the sufferings it imposes that lead people to conceive of another state of affairs in which things would be better for everybody. It is on the day that we are able to conceive of another state of affairs, that a new light is cast on our trouble and our suffering and we decide that they are unbearable.

– Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness*

Da den russiske revolusjon brøt ut i 1917 syntes det for mange som om historiens dører åpnet seg. Den britiske sosialdemokraten Seebohm Rowntree uttrykte det slik: «We have come to regard many conditions as intolerable which before had only seemed inevitable. ... We have completely revised our notions as to what is possible or impossible.»* Men like raskt som historien hadde åpnet opp for nye muligheter og gjort gamle urettferdigheter uutholdelige, lukket den seg pånytt om seg selv. Lik sin franske forgjenger,

* Robert Keith Middlemas, *Politics in Industrial Society: The Experience of the British System Since 1911*, London 1979 s. 133.

☞ *Utopi: Er en annen verden mulig?* ☞

spiste den russiske revolusjon snart sine egne barn, og det med en grundighet verden aldri før hadde sett maken til – men som den snart nok skulle få se igjen. Sovjetregimet og dets lydriker ble etter kort tid langt mer effektive som skremselsbilder enn som idealer, og ordet kommunisme, som før hadde vært så fullt av lovnader og håp, ble som statsdoktrine henvist til å spille rollen som tjener for en ny og diktatorisk herskerklasse. ‘Den reelt eksisterende sosialisme’ beviste, med langt større tyngde enn hva noen apologet for kapitalismen kunne, den tilsynelatende umuligheten av å forandre samfunnet grunnleggende.

Sovjetunionens sosialisme var imidlertid ikke reell. Snarere var det *mangelen* på realitet som, så snart den ble kjent for omverdenen, kom til å redusere solide og håndfaste idealer om kommunisme og direkte rådsdemokrati til uthulede fraser. Men i den lange og lunkne krigen som fulgte i kjølvannet av 1945, var det i begge siders interesse å fremstille diktaturet som reellt sosialistisk – for vestmaktene som et skremselsbilde på hva som ventet arbeiderklassen på den annen side av en eventuell revolusjon, for østmaktene som et glansbilde til intern såvel som ekstern bruk. Til tross for at markedet i Sovjetunionen raskt var blitt gjeninnført, omenn i begrenset og statsdominert form, og partistaten hvilte på den aktive under-

trykkelsen av rådsdemokratiet, ble systemet satt lik med Kommunisme. Med stor K og en hel pseudo-vitenskap som legitimeringsgrunnlag, kom det i tiårene som fulgte til å bli definert som et samfunns-system hvor hver tiende medborger satt i arbeidsleir.

Etterhvert som statssosialismen avslørte seg som statskapitalisme, Stalin etterfulgte Lenin og gulagene ble kjent, syntes det for mange kun å gjenstå to muligheter: *Enten* måtte man, slik mange valgte å gjøre helt frem til den bitre ende i 1989, lukke øynene, benekte de verste beskyldningene og unnskyldte de resterende, og med realpolitisk sans henvise til at omeletter vanskelig lar seg lage uten å knuse noen egg. *Eller* så måtte man ta det vanskelige oppgjøret med en Gud som hadde feilet – en løsning stadig flere valgte, etterhvert som diktaturet foldet seg ut i all sin prakt, og øyenvitnene ble vanskeligere å overse. Og da det er vanskelig å drepe en Gud uten å samtidig bli ateist, kom selve *ønsket om en annen samfunnsorden* til å bli bannlyst under oppgjøret med statssosialismen. Det var nettopp slike skyfamlende spekulasjoner, om en klasseløs og bedre verden, som legitimerte elendigheten her og nå, ved de stadige henvisninger til de gode intensjoner og rettferdige mål. ‘Man må drepe all frihet for å erobre Riket, og så skal Riket en dag selv bli frihet.’ Slik forsvarte Prometheus, opprø-

☞ *Utopi: Er en annen verden mulig?* ☞

renen, seg, da han selv var blitt Cæsar, ifølge Albert Camus, som i sin bok *L'homme révolté* fra 1952 leverte det som kom til å bli oppfattet som et av de kraftigste angrepene på den utopisk-revolusjonære tradisjon.* Camus var ikke den første til å ta et oppgjør med statssosialismen fra innsiden: Også andre prominente, franske kommunister hadde begått gudedrap, som Pierre Pascal og Boris Souvarine i 1920-årene, og Gide, Malraux og Paul Nizan på 30-tallet. Og Camus kom heller ikke til å bli den siste. Noen tiår senere, i forlengelsen av enda en forfeilet fransk revolusjon, i mai 1968, kom Michel Foucault, også han fra en opprinnelig venstreradikal posisjon, til å advare mot systemoverskridende prosjekter:

In fact we know from experience that the claim to escape from the system of contemporary reality so as to produce the overall programs of another society, of another way of thinking, another culture, another vision of the world, has led only to the return of the most dangerous of traditions.**

De skarpeste advarslene mot utopisk-revolusjonære prosjekter har imidlertid selvsagt kommet fra høyrefløyen. Og akkurat som konservatismens far, Edmund

* Albert Camus, *Människans revolt*, Stockholm 2002.

** Michel Foucault, «What is Enlighthenment?» i P. Rabinow (red.), *The Foucault Reader*, New York 1984 s. 44.

Burke, i etterkant av den franske revolusjon kunne henvise til dens degenerering til terror og tyranni som uunngåelig, ga stats sosialismen og dens endelige sammenbrudd opphav til en ny triumfalisme blant kapitalismens apologeter.* Etter 1989 ble det hele endog utlagt som historiens endepunkt: Hit, men ikke lenger! Som i Francis Fukuyamas *The End of History and the Last Man* fra 1992, kunne verdenshistorien presenteres som bekreftelsen på konservatismens kjernetanke: Om verden skal gå frem, skal det være skritt for skritt. Og helst med museskritt. Ekstremister, som lik Baudelaires skikkelse omfavnet uvirkelige og urealiserbare skyer, var på forhånd dømt til å ende opp med brukne armer. Alle de som kjempet for noe annet og mer enn kompromisser, fremsto med ett som historiens sorte får – velmenende, men farlige idealister, som brola veien til helvete med alle sine gode intensjoner. Med det gikk man i realiteten tilbake til et historisk utviklingskjema utarbeidet allerede i det greske, slavedrevne demokrati, der et knapt så representativt, aristokratisk og patriarkalsk styre ble opphøyet som den gyldne middelvei, med kaos og despoti som de eneste mulige alternativer – alle i evig avløsning for hverandre, i en syklisk bevegelse av samme-het som ble antatt å aldri

* Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France*, London 1968.

kunne opphøre. Den kanhende klareste eksponenten for en moderne utlegning av denne historiefilosofi, Karl R. Popper, har uttrykt det som at enhver revolusjonær utopist, idet hun forkaster tradisjonen,

... will find that mankind have returned to the position in which Adam and Eve began, – or, using less biblical language, that they have returned to the beasts. All that these revolutionary progressivists will then be able to do is to begin the slow process of human evolution again (and so to arrive in a few thousand years perhaps at another capitalist period, which will lead them to another sweeping revolution, followed by another return to the beasts, and so on, for ever and ever.*

Albert Camus, som lenge er blitt tatt til inntekt for et liknende syn, blir gjerne trukket frem for å bevise at man selv blant de venstre-intellektuelle forsto at overgripende samfunnsforandringer er en umulighet. Men måtte man hive ut barnet med badevannet, slik høyresiden påsto? Det kommer sjelden med i historien at Camus selv fastholdt behovet for revolusjonære omveltninger – og at hva han reagerte mot først og fremst var hva han kalte kommunistpartienes ‘revolusjonære dekadanse’ – troen på at man representerte historien, og at seieren var uunngåelig.

* Karl R. Popper, «Prediction and Prophecy in the Social Sciences,» i P. Gardener (red.), *Theories of History*, New York 1959 s. 283.

I believe, for my part, that the idea of revolution will only recover its grandeur and its effectiveness the moment it renounces the cynicism and the opportunism which has been its law during the twentieth century, when it reforms its ideological material used and bastardized by a half-century of compromise, and when, in conclusion, it places at the center of its appeal the irreducible passion for freedom.*

Etter kapitalismen?

Så gir det fremdeles mening å tale om revolusjon? Akkurat som kongen før var innsatt av Gud, vil det nåværende – en kapitalisme det har vist seg vanskelig å beskrive uten metaforer som sen, moden eller høy – med all sannsynlighet bestå for evig. Så synes det i alle fall, og så lenge det er tilfelle, vil profetien være selvoppfyllende. Det man i sosiologien har kalt Thomas-teoremet – «hvis folk definerer situasjoner som virkelige, så er de virkelige i sine konsekvenser» – sier noe både om vanskelighetene og mulighetene for å tenke overskridende. Idag, hvor kapitalismen har trengt inn over så store geografiske områder og i så mange av livets sfærer at det er vanskelig å tenke seg noe annet samfunnsorganisatorisk prinsipp enn markedets profittimperativ, må det da også være grunn til å spørre:

* Camus i *L'Express* april 1955, sitert i Ronald Aronson, *Camus and Sartre*, Chicago 2004 s. 184.

Var kapitalismen rett og slett så langt vi kunne komme?

I 60-tallets vest-Europa var det i takt med forbrukersamfunnets utvikling blitt tydelig at det var behov også for en kulturell kritikk av kapitalismen. Men denne kritikk hadde vanskeligheter med å omsettes i praksis; som man oppsummerte etter nederlaget i 1968, ville enhver bevegelse som feilet i å oppnå grunnleggende forandringer uunngåelig innkorporeres i henhold til den herskende logikk, og slik bidra til å forsterke det problemet man hadde satt seg fore å løse. Dette gjaldt ikke minst nettopp kulturkritikken, som med sin aura av avantgarde og *smartness* foruroligende enkelt lot seg omsette til varer som kunne inngå i kapitalens kretsløp. Dess hardere man kjempet imot, kunne det synes som, dess dypere ville man synke. Men om kapitalismen var en hengemyr uten annen utvei enn tilpasning eller drukning, betød ikke det at den også var naturlig, uunngåelig? At det uansett hva man stilte opp med, ville ende med å bli rekerert, oppfanget, integrert og ufarliggjort? Både Paris og Praha 1968 kom, på hvert sitt vis, til å innvarsle en ny motstandsstrategi: I vest tilpasset man sakte men sikkert kapitalismen de behov man hadde for å «leve, ikke kun overleve,» og sikret begjærets tilfredsstillelse på markedets premisser. I øst tilpasset man seg også, etter Warzawapaktens væpnede inter-

vensjon i Tsjekkoslovakia, ved å vende seg innover og så langt det lot seg gjøre «leve fritt.» «By using force to storm the existing Bastilles we shall unwittingly build new ones,» konkluderte en generasjon av dissidenter.* Overordnet sett var konklusjonen den samme på begge sider av jernteppet: Der resultatene av kollektiv handling aldri levde opp til forventningene, satte man i stedet alt inn på individets kreative evner til å omgås det bestående på det beståendes premisser. Den revolusjonære tradisjon var død, og tross de store omveltningene som fant sted i øst tyve år senere – da selv statssosialismens reformistiske, vestlige variant, sosialdemokratiet, var trengt opp i et hjørne av Thatchers og Reagans revolusjoner fra oven – var det få som evnet å forklare hendelsene i henhold til de klassiske revolusjonsforløp. I de fredelige, øst- og sentraleuropeiske omveltningene manglet både visjonene og programmene om noe annet. Ingen av dem skapte noe *nytt*, og med unntak av de konkurrerende elite-gruppene var det få som visste hva de egentlig ønsket å avstedkomme. Ikke engang særlig *demokratiske* var de, om man med det forstår et visst nivå av egenaktivitet og selvdefinert, politisk handlingskraft. Selv på det økonomiske området sto man som lammet; markedsliberalis-

* Adam Michnik, *Letters from Prison*, Berkeley 1985 s. 86.

☞ Utopi: Er en annen verden mulig? ☞

men ble aldri *valgt* som alternativ, men i fraværet av andre prosjekter måtte man bare vente og håpe at noe bedre enn kø-økonomien ville bli resultatet.

Om noe, så hadde det vært følelsen av *krenkethet* som førte til murens fall. De ivrige sjelene som på vestsiden av muren høsten 1989 ga seg til å kaste bananer over til den andre siden, i en slags instinktiv forståelse av at det var konsumsfærens utvidelse som kom til å by på den mest grunnleggende forandringen, utviste nok liten forståelse for ønsket om *verdighet*. Men de fortalte ved deres handlinger likevel den egentlige sannhet om hendelsene. I det smuldrende DDR skal en grafittikunstner de samme dagene ha forsøkt å minne sine landsmenn om at *revolusjonen ikke er en banan* – men det var nettopp det den var. I tillegg til porno og 57 varianter av tannpasta.

Organisasjon som middel og mål

Om man ønsker å fastholde muligheten for radikale samfunnsforandringer, stiller de mange forfeilede revolusjoner unektelig et par spørsmål som krever svar. For det er nærliggende å spørre hva det er de revolusjonære må gjøre neste gang, som de har feilet i å gjøre før – og hvilke betingelser som må foreligge for at en